

Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türkiye – Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve Türk Akım

Kerim Eray Söylemez   Leman Erdal

Manuscript information:

Received: November 19, 2023

Revised: February 20, 2024

Accepted: February 25, 2024

Authors

Söylemez, Kerim Eray

Yüksek Lisans Öğrencisi

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

kerimeraysoylemez@hotmail.com

Erdal, Leman

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

leman.erdal@medeniyet.edu.tr

0000-0001-9388-659X

Abstract

Türkiye has a foreign-dependent structure in terms of energy because it cannot meet its energy needs from domestic resources. Natural gas has become a determining factor in Türkiye's economic and political decisions while meeting Türkiye's energy needs due to its use in many areas. Russia, a country rich in energy resources, is an important actor in meeting Türkiye's natural gas needs. Although Russia ranks first in the distribution of natural gas imported by Türkiye according to source countries, the fact that the Russian economy is based on the income obtained from oil and natural gas exports creates a mutual dependency in bilateral relations. While Russia aims to continue transferring natural gas to Europe, which is one of the most important natural gas markets, on the other hand, Türkiye aims to reach the status of a central country (hub) in energy, thanks to its geopolitical location. Ensuring energy security, one of the current security issues, has become more prominent after political and military crises for countries that both produce and consume energy resources. Each project that is put into operation in energy trade can change the balance in the international arena. In this article, it is emphasized that Türkiye and Russia are important actors for each other in natural gas trade; The effects of TANAP and TurkStream projects and the Ukraine-Russia War on the interdependence relationship between the two countries were examined. In the study, a comparative and relational evaluation of the resources and diplomacy of the parties within the scope of the two pipelines was evaluated using the reports published by energy-based organizations and the documentary scanning method. In the study, firstly, the concepts of energy security and interdependence were explained and the energy profiles and policies of the two countries were examined, and then the results of the two projects that formed the basis of the study were discussed. In the general evaluation made at the end of the study, it was concluded that TANAP's provision of alternative natural gas resources to Türkiye and Europe strengthened Türkiye and that the diplomatic contacts between Türkiye and Russia after the Ukraine-Russia War brought Türkiye closer to its goal of becoming a hub.

Keywords: Energy Security, Interdependency, Türkiye-Russia Relations, TANAP, TurkStream

Cite as:

Söylemez, K.A.& Erdal, L. (2024). Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türkiye – Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve Türk Akım. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 9 (1), 31 – 47. <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.11404097>

GİRİŞ

Enerji, geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe giden yolda insanın vazgeçemeyeceği bir unsur olmasının yanı sıra devletlerin iç ve dış siyasetlerinin belirlenmesinde en önemli gündem maddelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi Devrimi ile girilen süreçte devletlerin enerji kaynaklarına olan ihtiyacı artış göstermiş ve böylece enerji unsuru devletler arasındaki ilişkileri belirleyici unsurlar arasında yer edinmiştir. Rusya, tarihin her döneminde bulunduğu coğrafya, yer altı ve yer üstü kaynakları sayesinde uluslararası arenada önemli bir aktör olarak varlığını korumuştur. Rusya'nın dünyadaki toplam kanıtlanmış doğal gaz rezervleri bakımından birinci sırada yer alması, önemli bir aktör olarak nitelendirilmesinin başat unsuru olmuştur. Rusya, doğal gaz açısından yetersiz kaynaklara sahip ülkelere gerçekleştirdiği ihracat ile birçok ülkeyi kendisine bağımlı hale getirmiştir. Konut ve endüstrideki gereksinimler nedeniyle Rus doğal gazına ihtiyaç duyan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye, dünya üzerindeki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %72,1'inin bulunduğu Orta Doğu, Asya ve Avrupa'ya komşu bir coğrafi konuma sahip olmasına rağmen, mevcut rezervleri talebini karşılama konusunda yetersiz kalmaktadır. Öyle ki, 2022 yılında toplam doğal gaz arzı %99,3 oranında ithalat ile karşılanmıştır (TPAO, 2022: 13-43).

Türkiye ile Rusya'nın enerji ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu durumun temel nedeni, Türkiye'nin doğal gaz ithalatı bakımından kaynak ülke dağılımında Rusya'nın birinci sırada yer almasına karşılık Rusya'nın enerji ihracatına bağımlı olan ekonomisi ve Rusya'dan ihraç edilen doğal gazın transfer sürecinde Türkiye'nin kilit rol oynamasıdır. Karşılıklı bağımlılık kavramının doğasında bulunan asimetri faaliyete geçen her bir doğal gaz boru hattı projesi ile değişkenlik gösterebilmektedir. Rusya'nın Avrupa devletlerine enerji transferi sürecinde geçmişte önemli bir rol oynayan transit ülke statüsündeki Ukrayna, TürkAkım'ın faaliyete geçmesiyle birlikte bu statüsünü Türkiye'ye devretmek durumunda kalmıştır. Son dönemlerde Ukrayna ile Rusya arasında meydana gelen savaş ise Türkiye'nin enerji diplomasisi ve stratejilerine katkı sağlayabilecek gelişmeler doğurmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de faaliyete geçen TANAP ve TürkAkım projelerinin Rusya ile enerji ticaretinden doğan karşılıklı bağımlılık ilişkisine olan etkilerini ve Ukrayna-Rusya çatışmalarının Türkiye'ye sağladığı avantajları incelemektedir. Çalışmada, tarafların kaynaklarının, imkanlarının ve enerji diplomasisinin iki boru hattı çerçevesinde kıyaslamalı ve ilişkiyel değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada kaynak olarak enerji temelli kuruluşların yayınladığı raporlar ve istatistikler kullanılmıştır. Çalışma sonunda yapılan genel değerlendirme, enerji ihracatına dayanan bir ekonomisi bulunan Rusya'nın ihraç ettiği doğal gazın transferinde güvenilir bir güzergâh arayışının, Ukrayna ile yaşadığı askeri ve siyasi krizler sonrası artış gösterdiği vurgusu yapılmıştır. Bu durumun Türkiye açısından jeopolitik konumu gereği bir avantaja dönüştüğüne değinilerek, Ukrayna-Rusya Savaşı ardından Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen diplomatik temasların, Türkiye'yi *hub* olma hedefine daha da yaklaştırdığı görülmüştür. Aynı zamanda, iki ülke arasında gelişen karşılıklı bağımlılıkta Türkiye'nin pazarlık payının TANAP sayesinde Rusya karşısında artış gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Geçmişten günümüze Türkiye ile Rusya ilişkileri enerji (özellikle de doğal gaz) ticareti etrafında gelişmiştir. Doğal gaz ticaret ilişkisi, coğrafi konumun getirisi olarak boru hattı anlaşmaları doğrultusunda yürütülmüştür. Enerji unsurunu “*siyasi silah*” olarak kullanarak enerji kartını daima elinde bulunduran Rusya’ya karşılık Türkiye, TANAP ile ilişki dinamiklerinde güçlü bir alternatif elde etmiştir. Avrupa’ya doğal gaz transfer sürecinde Türkiye’nin elini güçlendiren TürkAkım ise beraberinde Rusya’ya doğal gaz konusunda daha da bağımlı olma ihtimalini getirmektedir. Buna rağmen, Türkiye ile Rusya ilişkilerinin enerji ticareti temelinde gelişmeye devam edeceği bir gerçektir. Her iki ülke de farklı konulardaki gereksinimleri gereği doğal gaz ticareti konusunda birbirlerine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, iki ülke arasında gerçekleşen diplomatik temasların uzun vadede daha ılımlı ilerlemesi muhtemel görülmektedir. TürkAkım’ın faaliyete geçmesinin ardından Avrupa’ya doğal gaz transferinde kilit ülke Türkiye olmuştur. Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası Türkiye ile Rusya liderleri arasında gerçekleşen diyaloglarda ise Türkiye’nin *hub* olma potansiyeli ele alınarak enerji diplomasi hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayacak gelişmeler meydana geldiği görülmektedir.

Çalışmada öncelikle enerji güvenliği kavramının enerji arz ve talep eden taraflar açısından algılanma biçimi ve Türkiye ile Rusya ilişkilerinin açıklamada önemli bir kaynak olan karşılıklı bağımlılık olgusu ele alınacaktır. Ardından, Türkiye ile Rusya ilişkilerinde doğal gazın oynadığı rol üzerinden tarafların birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığı incelenecektir. Çalışmanın devamında, Türkiye’de geçtiğimiz yıllarda faaliyete geçen TANAP ve TürkAkım projelerinin TANAP ve TürkAkım projeleri üzerinden karşılıklı bağımlılık ilişkisinin dinamikleri değerlendirilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Ukrayna ile Rusya arasında geçmişten günümüze süregelen siyasi ve askeri krizler ile bunun doğrultusunda meydana gelen savaşın Türkiye açısından sonuçları ele alınacaktır.

Enerji Arz Güvenliği ve Unsurları

Sanayi Devrimi ile girilen süreçte devletlerin enerji kaynaklarına olan taleplerinin hızla artış göstermesi, sürdürülebilirlik açısından yeni güvenlik endişelerini de beraberinde getirmiştir. Devletlerin endüstrileşme süreçlerinde önemli bir rolü bulunan ve günlük hayatın devamı için gerekli olan enerji kaynaklarına olan bağımlılık devamlı artış göstermiştir. Rusya gibi enerji rezervleri bakımından zengin olan ülkeler, ticari gelir elde etmek için üretilen ve iç pazar tüketiminin haricinde kalan enerji kaynaklarını diğer ülkelere ihraç etmektedir. Doğal gaz bakımından zengin rezervlere sahip olan Rusya, üretim konusundaki başarısıyla birlikte enerjiyi önemli bir ticaret unsuru haline getirmiştir. Ülkenin enerji kaynakları ihracatından elde edilen gelir, 1990’lı yılların sonlarında dağılan ülkenin yeniden toparlanmasına büyük katkı sağlarken diğer bir yandan ülke ekonomisinin bu gelire bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum, enerji talep güvenliğinin sağlanmasının gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Enerji ihraç eden ülkeler açısından, enerji ihracatından elde edilen gelirin, gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH) katkısı ve oranı, enerji talep güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilirliği konusundaki hassasiyetleri arttırmıştır.

Boru hatları aracılığıyla doğal gaz ticareti yapan ülkeler arasında genellikle göreceli bir bağımlılık bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni, doğal gaz arz ve talep eden taraflar arasında gerçekleştirilen uzun vadeli enerji sözleşmeleri ve altyapı yatırımları olarak belirtilmektedir.

Enerji ticaretinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi, arz ve talep eden taraf ülkeler arasında sürekli iş birliğini gerektirmektedir. Dolayısıyla enerji ticareti, karşılıklı bağımlı ülkelerin, ekonomik ve siyasi ilişkilerindeki karar alma süreçlerini de etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, enerji güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir olması iki taraf arasındaki temasları güçlendirmekte ve bu durum da ikili ilişkilerde daha pozitif politikalar izlenmesine olanak sağlamaktadır. Enerji konusundaki sürdürülebilirlik endişeleri ise devletlerin ekonomisini doğrudan etkileyen bir faktör olduğundan, devletlerin güvenlik görüşlerini de etkilemektedir.

Enerji arz güvenliğinin bir üst kavramı olarak belirtilen enerji güvenliği kavramı ilk olarak 1970’li yıllarda gerçekleşen petrol krizleri ile ön plana çıkmıştır. Enerji kaynaklarının tedarik süreçlerinde aksamlar veya fiyat dalgalanmaları gibi olumsuz durumlarla karşılaşılması neticesinde, devletlerin enerjiyi bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmesi gerektiği görülmüştür (Sevim, 2012: 4386). Bunlar, enerji rezervleri bakımından fakir olan ve dolayısıyla enerji kaynaklarını ithal eden ülkeler için enerji arz güvenliği; gelirin büyük bir çoğunluğunu enerji ihracatından sağlayan devletler için enerji talep güvenliği ve enerji kaynağının transfer sürecinde kilit rol oynayan devletler için ise enerji nakil güvenliği olarak belirtilmektedir (Erkal, 2018: 67). Enerji arz güvenliği kavramı kısaca, uygun fiyatlı, güvenilir, kesintisiz, yeterli ve gelecek nesillere aktarılacak biçimde enerji arzının sağlanmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede kavram, dört farklı unsur etrafında şekillenmiştir. Bunlar, İngilizcede 4A şeklinde belirtilen, enerji kaynağının mevcudiyeti (availability), ulaşılabilirliği (accessibility), mali açıdan uygunluğu (affordability) ve sürdürülebilirliği (acceptability) olarak belirtilmektedir (Erdal ve Karakaya, 2012: 112).

İlk unsur olan enerji kaynağının mevcudiyeti, jeolojik olarak enerji rezervlerinin var olma durumu haricinde, kaynakların sondaj ve üretim faaliyetleri neticesinde çıkartılıp kullanıma uygun hale getirilmesinin ne ölçüde talebi karşılayacağıyla ilgilenebilir. Enerji kaynağının elde edilebilir olmasını güvence altına almak amacıyla tek bir kaynağa bağlı kalmamak için kaynak çeşitlendirmesi de bu başlık altında değerlendirilmektedir. İkinci unsur olarak enerji kaynağının ulaşılabilirliği, üretimin devam etmesi ve hanelerin ısınması gibi günlük hayatın devamının sağlanmasını işaret etmektedir. Ulaşılabilirlik, enerji kaynağının üretim, tüketim ve transfer süreçlerinde gerçekleştirilecek aksama veya kesintinin minimum seviyeye indirilerek, rahat ve kesintisiz bir şekilde kaynaklara erişebilmeyi hedeflemektedir. Enerji arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik üçüncü unsur olan ekonomiklik, enerji kaynağını üretici taraf için tüketiciye ulaşana kadar gerçekleşen yatırım ve üretim maliyetlerini karşılayacak kadar kar sağlamasını ifade ederken; tüketiciler için ise fiyatların karşılanabilecek düzeyde uygun olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, enerji krizleri ve fiyat dalgalanmaları gibi negatif durumlar enerji arz güvenliğini tehdit eden unsurlar arasında sayılmaktadır. Son unsur olan sürdürülebilirlik ise, enerji kaynaklarının üretim ve tüketim süreçlerinde çevreye verilen zararlardan kaçınılması ve enerji ihtiyacının çevreye saygı gösterilerek karşılanmasıdır. Üretim açısından sürdürülebilirlik, üretimde devamlılık ve kaynakların bilinçli kullanılmasına işaret ederken; tüketim açısından ise çevre sorunlarının bilincinde ve bu sorunlara karşı duyarlı olmayı işaret etmektedir.

Karşılıklı Bağımlılık Kavramı

Uluslararası ilişkiler kavramı uzun bir müddetçe “*egemen güçler arasındaki ilişkiler*” şeklinde yorumlanmış ve bunun getirisi olarak realist bir bakış açısı ön planda tutulmuştur. Karşılıklı

bağımlılık yaklaşımı, dünya siyasetinde meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi değişimleri takiben gelişen bir kavram olarak gösterilmektedir. Dünya siyasetinde yaşanan bu değişimler doğrultusunda, sistemin yeniden yorumlanması gerekmiş ve karşılıklı bağımlılık kavramı bu sayede kendisine uygun bir ortam yaratmıştır (Keohane ve Nye, 2015: 79-104). Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından 1977’de “*Power and Interdependence: World Politics in Transition*” adlı bir kitap yayımlanmış ve geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden olan realizmin ana özelliklerine zıt olacak şekilde bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Eserdeki ana düşünce, karşılıklı bağımlılıkların meydana gelmesi ile realizm ve realizm odaklı yaklaşımların uluslararası sistemin değişen yapısını açıklamada yetersiz kaldığı olarak özetlenebilmektedir (Griffiths vd., 2011: 107). Keohane ve Nye tarafından ifade edilen “*karşılıklı bağımlılık*” söylemi, 1990’larda küreselleşme olgusu ile önem kazanmış, dünya siyasetinde alışlagelmiş açıklamaların dışında bir kavrama evrilmiştir (Gürkaynak ve Yalçın, 2009: 74).

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık kavramını “*sistemin farklı bölgelerinde bulunan aktörler arası ilişkilerde meydana gelen karşılıklı etkileşimler*” şeklinde tanımlamıştır (Nye ve Welch, 2011: 34). Yazarlar, karşılıklı bağımlılık kavramından bahsedilebilmesini maliyet faktörü ile ilişkilendirmiştir. Karşılıklı bağımlılığın meydana gelebilmesi için etkileşimde bulunan taraflar arasında negatif yönde etkilenebilecekleri bir durumun varlığından bahsedilebilmelidir. Karşılıklı bağımlılıkta fayda temelli bir ilişki içerisinde, yalnızca tek bir taraf fayda görüyor, taraflar arasında bir maliyet meydana gelmiyorsa veya tek bir taraf için maliyet unsuru oluşturuyorsa, bu ilişki türü karşılıklı bağımlılık konusundan uzaklaşmaktadır (Keohane ve Nye, 2012: 8). Bu doğrultuda, meydana gelen ilişki çift taraflı olup, ilişkinin olası bir darbe almasından tarafların her ikisinin de olumsuz bir şekilde etkilenmesi beklenmektedir (Arı, 2013: 322). Ancak, karşılıklı bağımlılığın temelinde olan asimetri nedeniyle bu ilişki, taraflardan biri için diğerine göre daha fazla öneme sahiptir (Keohane ve Nye, 2012: 95). Bu durum, ikili ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın maliyetlerini belirleyen bir pazarlık payı meydana getirmektedir. A ve B ülkeleri arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğu düşünülüğünde, A ülkesinin B ülkesine karşı duyduğu gereksinim, B ülkesinin A ülkesine duyduğu gereksinimden daha çok olduğu senaryoda; B ülkesinin A ülkesine karşı pazarlık payının daha çok olmasını sağlamaktadır (Abbasgil, 2017: 61).

Türkiye ve Rusya’nın Enerji Görünümleri

Türkiye, kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %72,1’ine ve petrol rezervlerinin %57,5’ine komşu bir coğrafi konumu olmasına rağmen, kanıtlanmış yerli rezerv büyüklüğü açısından fakir bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır (TPAO, 2022: 9-21). Tüm enerji kaynakları içerisinde enerji talebinin dışa bağımlılık oranı %70,7 olarak belirtilmektedir (TPAO, 2022: 41). Bahsi geçen ithalat oranı içerisinde petrol ve doğal gazın payı ise diğer enerji kaynaklarına göre daha yüksektir. 2022 yılında tüketilen petrolün %93’ü; doğal gazın ise %99,7’si ithalatla karşılanmıştır (TPAO, 2022: 42-43). Doğal gaz, Türkiye’nin elektrik üretimi, endüstriyel faaliyetler ve hanelerin ısıtılması gibi çeşitli alanlarda kullanımı nedeniyle Türkiye için önemi yüksek bir enerji kaynağıdır. Ancak üretim açısından, Türkiye’nin doğal gaz kaynakları sınırlıdır. Bu durum, Türkiye’nin tüketmekte olduğu doğal gazın çok büyük bir kısmını ithal etmesine neden olmaktadır. Petrol ve doğal gaz ithalatından kaynaklanan yüksek cari açık, Türkiye’nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinde belirleyici bir faktör olmaktadır. Doğal gaz bakımından zengin

rezervlere sahip ülkelerle yapılan uzun vadeli anlaşmalar ve boru hattı projeleri, Türkiye'nin doğal gaz talebini karşılama konusunda arz güvenliğine katkı sağlayan önemli kaynaklardır. Türkiye tarafından ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılım sıralaması her yıl değişebilmektedir. Türkiye'nin 2012-2022 yılları arasında ithal ettiği doğal gazın kaynak ülke dağılımına bakıldığında en önemli tedarikçilerinin Rusya başta olmak üzere İran ve Azerbaycan olduğu görülmektedir (EDPK, 2023).

Tablo 1: 2012-2022 Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Diğer		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)		
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	3.786	8,25	45.922	4,67
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	2.166	4,78	45.269	-1,42
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	3.103	6,3	49.262	8,82
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	3.733	7,71	48.427	-1,7
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	3.344	7,21	46.352	-4,28
2017	28.690	51,93	9.251	16,74	6.544	11,85	4.617	8,36	6.148	11,13	55.250	19,2
2018	23.642	47,02	7.863	15,64	7.527	14,97	4.521	8,99	6.729	13,53	50.282	-8,99
2019	15.196	33,61	7.736	17,11	9.585	21,2	5.678	12,56	7.016	15,51	45.211	-10,08
2020	16.166	33,59	5.321	11,06	11.548	24,00	5.573	11,58	9.517	19,77	48.126	6,45
2021	26.343	44,87	9.434	16,07	7.986	13,60	5.987	10,20	8.955	15,26	58.704	21,98
2022	21.575	39,47	9.405	17,21	8.705	15,93	5.261	9,62	9.717	17,77	54.662	-6,89

Kaynak: EPDK, 2023: 12

Türkiye, jeopolitik konumunun getirdiği avantaj sayesinde enerji kaynaklarını üreten ve tüketen ülkeler arasında doğal bir köprü görevi görmektedir. Transit ülke olmanın haricinde Türkiye'nin enerji stratejilerine bakıldığında, enerji merkezi (*hub*)¹ olmayı hedefleyen politikalar izlendiği görülmektedir. Türkiye, enerji koridoru veya geçiş ülkesi olmak yerine, enerjide “*merkez ülke*” statüsüne ulaşmak adına politikalar izlemektedir. Rusya ise Türkiye'nin enerji diplomasisinde ön plana çıkan ve ulaşmayı arzuladığı “*merkez ülke*” statüsünün gerçekleşebilmesi kapsamında önemli bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa ülkeleri için Rus enerji kaynaklarının önemi ile; Rusya açısından Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyacının önemi arasında paralellik bulunmaktadır (Sherr, 2010: 56). Rus ekonomisinin, enerji ihracatından elde edilen gelirlere bağımlı olması, Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri açısından riskler oluşturmaktadır. Bu risklerden en belirginini, Avrupa'nın enerji talebi dolayısıyla değerli bir pazar bölgesi olmasıdır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin coğrafi konumunun bir getirisi olarak, Rusya'nın Avrupa'ya tedarik ettiği doğal gazın güvenli ve kesintisiz bir şekilde transfer etme ihtiyacı, Türkiye'nin Rusya karşısında stratejik anlamda güç kazanmasına ve “*hub*” statüsüne

¹ Enerji merkezi (*hub*) ülkeler, tüketici ve tedarikçi ülkelerin, açık ve şeffaf bir pazarda bir araya geldiği ve ticaret gerçekleştirebildikleri ticaret merkezleri şeklinde ifade edilmektedir (Kakışım, 2020: 257).

ulaşmasına olanak sağlamaktadır (Güneş ve Arslan, 2018: 59). Nitekim, Ukrayna-Rusya Savaşı'nın devam ettiği süreçte, Rusya Devlet Başkanı Putin'in Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Ekim 2022 tarihinde Astana'da gerçekleştirilen görüşmede; “*Türkiye’de büyük bir gaz ikmal merkezi kurabiliriz*” söylemi bu görüşü kanıtlar niteliktedir (BBC, 2022). Buna karşılık, birçok Avrupa ülkesinin savaşın başlamasından itibaren Ukrayna'nın yanında yer alması, bu sürecin önünde bir engel teşkil oluşturarak gaz ikmal merkezi kurma sürecini kesintiye uğrattığı söylenebilmektedir.

Hidrokarbon enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olan Rusya'da 2022 verilerine göre, dünyadaki toplam ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %20'si, petrolün ise %6,2'si bulunmaktadır (TPAO, 2022: 13-25). Mevcut enerji kaynaklarının üretimi kapsamında Rusya, petrol üretiminde günde yaklaşık 11 bin varil ile Amerika Birleşik Devletleri ve Suudi Arabistan'ın ardından üçüncü sırada; doğal gaz üretiminde ise 701,7 milyar metreküp ile ABD'den sonra ikinci sırada bulunmaktadır (BP, 2022: 15-29). Dünyadaki kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip ve üretimde etkili bir aktör olan Rusya perspektifinden enerji, ekonomiden iç ve dış politikadaki konuma kadar birçok farklı alanı etkilemesi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Enerji sektörü, ülkenin ihracat kazançlarının, federal bütçe gelirlerinin ve gayri safi yurt içi hasılasının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Nitekim, 2021 yılında Rusya'nın federal bütçesinin %45'ini petrol ve doğal gazdan elde edilen gelir oluşturmaktadır (EIA, 2022). Bununla birlikte, 2023 yılının ilk çeyreğinde, enerji ihracatından elde edilen gelir, Rusya'nın gayri safi yurt içi hasılasının %17,4'ünü oluşturmaktadır (Statista, 2023). Bu doğrultuda, Rusya'nın doğal gaz ihracatından elde ettiği gelire dayanan bir ekonomisinin bulunduğu ve bu durumun Rusya açısından hassasiyet yarattığı söylenebilmektedir. 2021 yılında, Rusya'nın en fazla doğal gaz ihraç ettiği ülkeler sıralamasına bakıldığında, %23,7 oranla ilk sırada Almanya; %13,2 oran ile Türkiye yer almaktadır (Statista, 2023). Dolayısıyla, gelirinin büyük bir çoğunluğunu enerji ihracatından sağlayan Rusya'nın, Almanya ve Türkiye ile ilişkilerinde doğalgaz belirleyici bir unsur olmaktadır.

Avrupa bölgesinin enerji kaynakları açısından yoksun olması ve Rusya'ya coğrafi yakınlığı, özellikle Rus doğal gazına olan talebi arttıran unsurlar arasında bulunmaktadır (Güneş ve Arslan, 2018: 60). Avrasya bölgesi üzerinde hakimiyete sahip Rusya, zengin hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olmanın verdiği avantajla bu kaynakları ulusal çıkarına katkı sağlayacak şekilde politikalarda kullanmaktadır. Rusya için enerji hem ekonomik gelir kaynağı hem de siyasal bir araç anlamına gelmektedir. Rusya, “*enerji süper gücü*” olma hedefi ile hareket etmiş ve bu hedef doğrultusunda, SSCB döneminde kurulan uluslararası bir enerji şirketi olan Gazprom'u dünyada en fazla doğal gaz çıkaran kuruluşu haline getirmiştir. Rusya'nın uluslararası arenada sözü geçen bir aktör olarak değerlendirilmesi konusunda enerji faktörü lokomotif görevi görmüştür. Ukrayna-Rusya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ise Avrupa devletleri tarafından Rusya'nın doğal gazdan kaynaklanan hakimiyetini azaltacak uygulamalar başlamıştır. Kömür, çelik, petrol ithalatında ve Rus bankalarına yönelik işlem kısıtlamalarını içeren yaptırım paketleri, enerji unsurunu “*politik bir silah*” olarak kullanmaya çalışan Rusya açısından birçok olumsuz sonuç doğurmuştur (Şeker, 2023).

Rusya, enerji unsurunu hem ulusal çıkarlarını korumak hem de dış politikada fayda sağlamak için aktif bir araç olarak kullanmaya Devlet Başkanı Putin'in uygulamalarıyla başlamıştır. 2006, 2014 ve 2022 yıllarında Ukrayna ile yaşanan gerginliklerin sonucu olarak Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını bir silah olarak kullanmıştır. Rusya, Ukrayna gibi sıklıkla sorun yaşadığı transit ülkeler üzerinden en büyük pazarı olan Avrupa devletlerine doğal gaz ticareti yapmayı enerji talep güvenliğine bir tehdit unsuru olarak algılamış ve bu doğrultuda nakil hatlarını çeşitlendirmeyi hedeflemiştir. Bu durum, Rusya'nın enerji talep güvenliğini sağlamak için gerçekleştirdiği enerji stratejileri kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim Putin, Rus enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden Avrupa devletlerine pazarlamak amacıyla Türkiye'de bir "hub" kurulabileceğini belirttiği açıklaması ile enerji talep güvenliğini arttırmak istemektedir. Bu durum, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kazan-kazan formülü ile devam edeceğinin bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir.

Türk-Rus İlişkilerinde Doğal Gazın Rolü

Türkiye perspektifinden Rusya, önemli enerji tedarikçilerden biri olarak yer almaktadır. Rusya, rezerv açısından zengin bir ülke olmasının yanı sıra bu kaynakları etkili bir şekilde yönetip, pazarlama stratejileri oluşturarak tüketiciye ulaştırma konusunda başarı elde etmiştir. Rusya bu başarı sayesinde birçok ülke gibi Türkiye için de önemli bir aktör konumuna gelmiştir. Bu noktada, dünyanın en çok doğal gaz çıkaran ve üreten kuruluşu olan Gazprom'un güvenilir iş birlikçi statüsü, ülkeler açısından göz ardı edilemez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'da hem iç siyaset hem de dış politikada etkili bir aktör olarak gösterilen Gazprom, ülkenin en büyük şirketi olmasının yanı sıra dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Putin'in uygulamalarından biri olarak Rusya'nın doğal gaz kaynakları ve devlet boru hatlarının çoğunluğu Gazprom'un bünyesine alınmış ve şirkete Rus doğal gazı ihracatında tekel bir konum verilmiştir. Gazprom, Rusya'nın doğal gaz üretiminin %68'ini elinde bulundurmaktadır (EIA, 2022). Bu durum, ülkenin enerji diplomasisinin belirlenmesinde Gazprom'u hayati bir öneme kavuşturmuştur. Rus ekonomisinin enerji ihracatına dayandığı düşünüldüğünde, Gazprom'un özelleştirilmesine rağmen bir bakanlık gibi faaliyet yürütmesi daha iyi anlaşılacaktır. Bu kapsamda, Gazprom için "devlet içinde devlet" gibi benzetmeler yapılmakta ve enerji kaynaklarının idaresi noktasında ülke içerisinde Gazprom'un çıkarları doğrultusundaki durumun Rusya'nın çıkarlarıyla da uyumlu olduğu yönünde bir anlayış hakimdir (Sağlam, 2014: 215).

Türkiye ve Rusya'nın coğrafi konumları göz önünde bulundurulduğunda, enerji ticaretinin büyük oranda boru hatları vasıtasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Boru hatlarının hayata geçirilmesi ve güvenliğinin sağlanması konusu Türkiye'ye, Rusya ve Avrupa ülkeleri perspektifinden potansiyel iş birlikçi statüsünü sağlamaktadır. Rus doğal gazının Avrupa ülkelerine ulaştırılması, Rusya açısından Türkiye'nin iş birlikçi konumuna gelmesi, enerji alanında Türkiye ile Rusya ilişkilerinin tek taraflı bağımlılık yerine karşılıklı bağımlılık kapsamında değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Kardaş, 2012: 89). İki ülke arasında gerçekleşen doğal gaz ticaretine bakıldığında, Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazın kaynak ülke sıralamasında Rusya birinci sırada; Rusya'nın ihraç ettiği doğal gazın kaynak ülke sıralamasında ise Türkiye ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum, doğal gaz ticaretinden doğan karşılıklı bağımlılığın varlığına olanak sağlamaktadır.

1990 yılından itibaren Türkiye’de demir-çelik, çimento, kimya sanayisinde, cam ve kiremit imalatında, hanelerde ısınma ve sıcak su gibi birçok alanda doğal gaz kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu doğrultuda, 2005 yılında Rusya ile Türkiye arasında doğrudan enerji transferi sağlanan Mavi Akım faaliyete geçmiş ve Türkiye’nin ithal ettiği doğal gazda Rusya ön plana çıkmıştır. 2017 yılında, ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımında Rusya’nın payı %52 olarak belirtilmiş ve Türkiye’nin doğal gaz ithal ettiği ülkeler arasında Rusya birinci sırada yer almıştır (EPDK, 2018: 8). 2020 yılına gelindiğinde iki ülke arasında kesintisiz iletim sağlanan diğer bir doğal gaz boru hattı projesi olan TürkAkım faaliyete geçmiş ve iki ülke arasındaki enerji ilişkileri daha kapsamlı bir hale gelmiştir. 2021 yılında, ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımında Rusya, %44,9 oran ile yine birinci sırada yer almıştır (TPAO, 2021: 46).

Avrupa devletlerinin sürekli artan enerji talebi doğrultusunda Rusya, bu devletleri kendine bağımlı hale getirmeyi ve bunun sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktaydı. Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası birçok Avrupa Birliği ülkesi Rusya’ya karşı birtakım kısıtlamalar uygulama kararı almıştır. Nitekim 2019 yılında, Avrupa Birliği üye ülkeleri kullandıkları doğal gazın %39,7’sini Rusya’dan tedarik ederken; 2022’de bu oran %22,9’a gerilemiştir (Statista, 2023). Rusya’dan tedarik edilen doğal gazın payında önemli bir düşüş olmasına rağmen, Avrupa bölgesine doğal gaz transferi konusunda Rusya birinci sırada yer almıştır (Statista, 2023). Rusya’nın enerji diplomasisinin yapı taşlarından biri olan Avrupa devletleri ile enerji ticareti ilişkileri ise Türkiye lehine fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye, bulunduğu coğrafya sayesinde Rusya’nın enerji diplomasisini gerçekleştirmesi noktasında önemli doğal gaz boru hatları projeleriyle ön plana çıkmaktadır. Türkiye’nin doğal gaz bakımından yetersiz kaynaklara sahip olması ve Rusya’nın doğal gaz ihracatına olan gereksinimi, doğal gazı her iki ülke açısından hassasiyet meydana getiren bir unsur haline getirmiştir. Mavi Akım ve TürkAkım ile Rusya’dan Türkiye’ye doğrudan enerji akışı sağlanması ve üçüncü ülkelerin iki ülke arasındaki doğal gaz ticaret ilişkilerinin dışında tutulması bu durumun bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

TürkAkım ve TANAP’ın Türk-Rus Enerji İlişkilerine Etkileri

Türkiye’nin ve Avrupa ülkelerinin artan enerji talebini karşılamak için Türkiye ve Rusya arasında 2018 yılında TürkAkım; Şahdeniz Gaz Sahası’ndan çıkartılan Azerbaycan doğal gazının Türkiye pazarında kullanılması için 2020 yılında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline-TANAP) ve Balkan ülkeleri başta olmak üzere Avrupa pazarına aktarılması amacıyla da Trans Adriyatik Boru Hattı (Trans Adriatic Pipeline-TAP) faaliyete geçmiştir. TürkAkım, iki açık deniz hattı ile yıllık 31,5 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahiptir (Kılıç, 2022). TürkAkım boru hattı ile Rus doğal gazının Avrupa’nın sadece güneyine değil doğusuna da taşınması planlanmıştır. TürkAkım, Türkiye’nin artan enerji ihtiyacını etkili bir şekilde karşılamış ve dış politikada etkin rol oynamıştır. Rusya, TürkAkım ile Ukrayna’yı pas geçerek, Türkiye üzerinden Avrupa’ya doğal gaz arzını gerçekleştirmeyi hedeflemiş ve başarılı olmuştur. TürkAkım, Türkiye ve Avrupa’ya yönelik enerji tedarikinin güvenilirliğini -enerji arz güvenliğini- sağlamak ve Türkiye’nin artan enerji ihtiyacını karşılamak adına hayata geçirilmiştir. TürkAkım, bu noktada Rusya için önemli bir enerji güzergahı haline gelmiştir. TürkAkım, doğal gaz ihtiyacının %99,3 gibi büyük bir oranını ithal ederek karşılayan Türkiye için hem fırsatlar hem de tehlikeler doğurmaktadır. Transit ülke statüsünde Rus doğal gazını Avrupa ülkelerine

aktarmada köprü görevi görmesi Türkiye'ye fırsatlar yaratmaktadır. Ancak devamlı artan doğal gaz talebini halihazırda büyük oranda ithalatçı ülke konumundaki Rusya ile karşılaması, Rusya'ya enerji konusundaki bağımlılığını arttırıp enerji arz güvenliğini tehdit eden bir unsur haline getirebilmektedir.

Türkiye ve Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğine ve dengeli bir politika oluşturulmasına önemli katkı sağlayan TANAP, olası Rus baskıları ve krizleri sırasında arz güvenliğini oluşturan, AB destekli bir proje olarak değerlendirilmektedir (Ulan ve Saygın, 2022: 105). Diğer yandan Batı Hattı, Rus doğal gazını Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştıran eski bir boru hattı olarak uzun bir süre boyunca faaliyette kalırken, TürkAkım ile bu hat iptal edilmiş ve akış yönü terse çevrilerek Türkiye üzerinden Balkan ülkelerine doğal gaz sağlanmaya başlanmıştır (Sarıkaya ve Öztopal, 2022: 1026). Bu doğrultuda Rusya için TürkAkım, Avrupa doğal gaz pazarına süregelen siyasi krizler ve çatışmalar yaşadığı Ukrayna yerine güvenilir bir “stratejik ortak” olan Türkiye üzerinden erişim olanağı sağlamaktadır. Türkiye ile Rusya arasında doğrudan gaz akışı sağlanan TürkAkım, doğal gaz konusunda dışa bağımlı bir profili olan Türkiye açısından çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye’de doğal gaz kullanımının yaygınlaşması göz önünde bulundurulduğunda, Mavi Akım ve TürkAkım gibi transit ülkelerin olmadığı projeler, enerji kaynaklarının kesintisiz tedariki açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, günlük hayatın ve endüstri süreçlerinin devamı güvenceye alınarak enerji arz güvenliğinin unsurlarından elde edilebilirlik ve ulaşılabilirlik unsurları sağlanmaktadır. Ancak enerjide, özellikle de doğal gazda ithalatın yüksek oranda olması ve tedarik edilen ülkeler arasında genel çerçevede Rusya'nın birinci sırada olması, Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığını arttıracakı söylenmektedir. Bunun sonucu olarak, Türkiye'nin Rusya ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisinde, Rusya'ya karşı pazarlık payının azalacağı belirtilmektedir.

2018 yılında TANAP'ın resmen faaliyete geçmesiyle birlikte Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığında dereceli bir azalış gözlemlenmektedir. 2018 yılında Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazın kaynak ülke dağılımında Rusya %47,02 oranına sahipken 2019 yılında bu oran %33,61'e gerilemiştir (EPDK, 2023). Azerbaycan'ın payı ise 2018 yılında %14,97'den %21,2'ye çıkarak Rusya'dan sonra en fazla doğal gaz ithalatı gerçekleştirilen ülke olmuştur (EPDK, 2023). Her ne kadar Türkiye tarafından ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımında Rusya birinciliği korusa da bu durum uzun vadede Rus doğal gazına olan bağımlılığın azaltılması konusunda önemli bir adım olarak görülmektedir. Buna rağmen, 2021 yılında Rusya'dan ithal edilen doğal gaz miktarında bir artış görülmektedir. Azerbaycan'dan ithal edilen doğal gaz miktarı bir önceki seneye göre 2,73 milyar metreküp azalmış, bu da Rusya'dan ithal edilen doğal gaz miktarında artışa neden olmuştur. Bu durumun nedenleri arasında Azerbaycan ile imzalanmış olan 6,6 milyar m³/yıl kontratın süresinin Nisan 2021'de bitmesi olarak gösterilmektedir. Diğer bir nedeni ise, 2021 yılında Covid-19 salgını etkilerinin hafiflemesiyle ekonomik büyümenin hızlanması ve artan sanayi üretiminde doğal gaza olan talebin yükselmesi olarak belirtilebilmektedir (Göksedef, 2021). 2022 yılında ise bu durum eski düzene geri dönüp Rusya'nın payı bir önceki yıla göre %44,9'dan %39,5'e düşmüş; Azerbaycan'ın payı ise %15'ten %15,9'a yükselmiştir (TPAO: 2022: 42).

Güney Kafkasya Boru Hattı (South Caucasus Pipeline-SCP), Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline-TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı'nın (Trans

Adriatic Pipeline-TAP) tamamını kapsayan Güney Gaz Koridoru (GGK), Türkiye'nin enerji arz güvenliğini arttırmakla birlikte en büyük doğal gaz ithalatı gerçekleştirilen ülke konumundaki Rusya ile olan ilişkilerde belirleyici bir hamle olarak görülmektedir. Nitekim, Türkiye, devamlı artış gösteren doğal gaz ihtiyacının bir bölümünü Şahdeniz Gaz Sahası'ndan çıkartılan doğal gazın SCP üzerinden TANAP'a entegre edilmesi ile karşılamaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye, Şekil 1'deki görselde görüldüğü üzere, Azeri doğal gazının Avrupa ülkelerine transfer edilmesi konusunda da TAP ile stratejik bir avantaj sağlayıp, gerçekleştirilen doğal gaz ticaretinden transfer geliri de sağlayabilmektedir.

Şekil 1: Güney Gaz Koridoru (GGK)

Kaynak: Southern Gas Corridor (Çevrimiçi)

Türkiye'nin gerçekleştirdiği projeler ile genel çerçevede birçok alanda fayda sağlayabileceği söylenirken hala Rusya'nın en fazla oranda doğal gaz ithalat ettiği ülke konumunda olduğu unutulmamalıdır. 10 yıllık veriler incelendiğinde, Türkiye'nin Rus doğal gazına gereksinim duyduğu ve kısa vadede bu durumun değişmeyeceği söylenebilmektedir. TAP ile Avrupa'ya doğal gaz akışında alternatif bir güzergâh oluşturulması hem Türkiye'nin hem de Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliğini arttırmaktadır. Bunun yanı sıra TANAP'ın, Rusya açısından komşu ülkeleri ile arasında doğabilecek bir krizde Rusya açısından da fırsatlar doğuracağı düşünülmektedir. Nitekim, Avrupa ülkelerine doğal gaz tedarikinde gerekli altyapıya sahip Türkiye, Rusya'nın da faydalanabileceği yedek bir hat olarak görülmektedir.

Ukrayna-Rusya Geriliminde Türkiye'nin Çıkarları

Ukrayna ile Rusya arasında Şubat 2022 tarihinden itibaren devam eden çatışmalar doğrultusunda Rusya, en büyük doğal gaz pazarı olan Avrupa bölgesinde doğal gaz konusundaki hakimiyetini korumayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Putin, Ekim 2022 tarihinde Türkiye'yi bir enerji "hub" haline getirmeyi amaçladığını belirten bir açıklama yapmıştır. Dolayısıyla Rusya, TürkAkım sayesinde Türkiye'yi Avrupa'ya açılan güvenilir bir doğal gaz tedarik köprüsü olarak görmektedir. Bu durum, Türkiye'nin elini güçlendirmekte ve ikili ilişkilerde doğabilecek herhangi bir olumsuz durumda Türkiye'ye pazarlığını yapabileceği bir alan oluşturmaktadır.

Rusya'nın, TürkAkım ile en büyük gaz ihracatçısı konumundaki Avrupa ülkelerine güvenilir bir nakil ağı ile tedarik sağlayabileceği ve böylece enerji talep güvenliğini arttırabileceği

öngörülmektedir. Ancak, Rusya ekonomisinin büyük bir kısmını enerji ihracatının oluşturması ve bu ihracat içerisinde doğal gazın payının yüksek oluşu, Rusya'nın bu konuda hassas davranmasına neden olmaktadır. Karşılıklı bağımlılık perspektifinden, Rusya'nın TürkAkım ile Türkiye'ye olan doğal gaz ihracatının artış göstereceği ve özellikle Balkan ülkelerine doğal gaz akışında projenin başat öneme sahip olması, Türkiye ile olan ilişkisinde pazarlık payını azaltacağı söylenebilir. Bunun en büyük nedeni, geçmişte Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine doğal gaz akışı sağlayan Batı Hattı'nın devre dışı bırakılıp, Türkiye üzerinden Balkan ülkelerine gaz tedariki sağlanması olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinde Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan hassasiyetini arttırdığı söylenmektedir.

24 Şubat 2022 tarihinden günümüze kadar devam eden Ukrayna-Rusya Savaşı Türkiye perspektifinden değerlendirildiğinde, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin dinamikleri daha net bir şekilde görülebilmektedir. Nitekim savaş, iki ülke arasındaki ilişkileri test etmeye zorlamıştır. Türkiye, Rus uçaklarının hava sahasından geçişine izin veren, Rus ekonomisine yönelik yaptırımlar uygulamayacağını belirten ve Rusya ile diplomatik ilişkilerini askıya almayan tek NATO üyesi ülke olarak karşımıza çıkmıştır. Buna rağmen Türkiye hem Rusya hem de Ukrayna ile diplomatik ilişkilerini canlı tutmuş ve hatta arabulucu rolü üstlenmeye çalışmıştır. Bu duruma başka bir kanıt niteliğinde “*Tahıl Koridoru Anlaşması*” gösterilmektedir. BM ve Türkiye'nin gayretleri doğrultusunda hayata geçirilen anlaşma, savaş sonrası meydana gelen gıda krizine çözüm olmasını amaçlayarak Ukrayna tahıl gemilerinin Karadeniz'den geçiş sağlamasına Rusya'nın izin vereceğini garantilemekteydi. Buna rağmen, Temmuz 2023 tarihinde Rusya, kendi gıda ürünlerinin satışı önündeki engellerin kaldırılmaması sebebiyle anlaşmadan çekilmiştir. Türkiye, diğer ülke ilişkilerinde kuruluşundan itibaren uygulamakta olduğu denge politikasını belirsizliklerin devam ettiği bu konjonktürde de uygulamaya devam etmektedir.

Ukrayna-Rusya Savaşı'nın Türkiye ile Rusya ilişkilerinde bir “*kırılma noktası*” olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Türkiye'nin, bir NATO üye ülkesi olarak gelişen olaylar karşısında sergileyeceği duruş ve söylemleri Rusya ile ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturabilecek kadar önemli olduğu söylenmektedir. Bu noktada, Türk dış politika stratejilerinin başında gelen “*denge politikasını*” Avrupa devletleri ile ilişkilerini tehlikeye atmayacak şekilde Rusya ile ilişkilerini de canlı tutarak yeniden uyguladığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi özelinde tarafların gelişen dinamikler içerisinde hangi konumda yer alacakları önem taşımaktadır. Gelişmelere verilen tepkiler ve uygulamalar tarafların karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki pazarlık paylarını da belirlemektedir. Avrupa Birliği'nin Rus doğal gazı ithalatını kısıtlama kararları doğrultusunda TAP'ın kapasitesinin artırılma düşüncesinin gündeme gelmesi, Rusya'nın karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki etkilenme derecesini ve hassasiyetini arttırırken; Türkiye'nin ise pazarlık gücünü arttırmıştır.

Ukrayna-Rusya Savaşı'nın Türkiye'ye sağladığı fırsatlardan biri de Rusya'nın, siyasi ve askeri dikkatinin Doğu Akdeniz üzerinden dağılması olmuştur. Nitekim, Libya ve Suriye'de askeri varlığını hissettiren Rusya, yakın coğrafyasına yönelerek bu bölgelerdeki askeri gücünü bölmek durumunda kalmıştır (Oktav, 2022: 18). Diğer bir yandan, İsrail'in, Doğu Akdeniz'deki doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine transferine olanak sağlayacak projeden yeniden söz

edilmeye başlanmıştır. Savaşın başladığı ilk günlerde, Türkiye ile İsrail arasında diplomatik temasların gerçekleştirilmesi bu duruma kanıt niteliğindedir (Oktav, 2022:19).

Ukrayna-Rusya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte insani güvenlik endişelerinin ortaya çıkmasının dışında Avrupa ülkelerinin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığı bir kez daha hissedilir hala gelmiştir. Enerji fiyatlarındaki artış ve Rusya'nın enerjiyi diplomatik bir silah olarak kullandığı gerçeği enerji arz güvenliğini açısından bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda, alternatif enerji kaynaklarına ulaşma ve kaynakların çeşitlendirilmesi gereksinimi, Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik gündeminin en önemli maddesini oluşturmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'nin jeopolitik konumunun getirdiği avantaj bir kez daha gün yüzüne çıkmış, alternatif doğal gaz kaynaklarını Avrupa'ya transfer etme kapasitesinin önemi artmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin *hub* olma gayesi geçmişe dayansa da Avrupa ülkelerinin alternatif doğal gaz arayışı tüm dönemlerden daha acil bir çözüm gerektirmektedir (Üstün, 2022). AB'nin kısa vadede enerji ihtiyaçlarının yenilenebilir enerji tarafından karşılanabilmesinin mümkün olamayacağı gibi nükleer enerji ve kömür gibi nispeten çevreye daha zararlı enerji kaynaklarına yönelmek yerine alternatif doğal gaz kaynağı arayışına girmesi daha olası gözükmektedir. Bu durumun Türkiye'ye, merkez ülke hedefine ulaşma konusunda avantaj sağladığı söylenebilmektedir.

Sonuç

Devletlerin kalkınma ve sanayileşme sürecinde enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç sürekli artış göstermiş ve bu durum, ülkelerin dış politikalarını etkileyerek ayrı bir diplomasi dalı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Enerji ihtiyacının kesintiye uğramadan karşılanması devletler açısından sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirilmesi açısından önem arz eden bir dış politika amacına dönüşmüştür. Devletlerin enerji diplomasisi içerisindeki kısa ve uzun vadeli hedefler ve stratejilere bağlı olarak gelişen değişiklikler, siyasi ve ekonomik alanları da önemli ölçüde etkilemektedir. Enerji güvenliği kavramı, Sanayi Devrimi sonrası, enerji fakiri devletler açısından enerji kaynaklarına duyulan gereksinimlerinin ve hassasiyetlerinin artmasına neden olmuştur. Buna karşılık enerji zengini devletler açısından ise enerji ihracatının milli gelir içerisinde önemli bir bölümünü oluşturması doğrultusunda oluşan yeni güvenlik algılamaları içerisinde kendisine yer edinmiştir. Enerji arz güvenliği, devletlerin enerji talebinin; *“güvenilir, ekonomik ve sürdürülebilir bir şekilde tedarikinin sağlanması”* anlamına gelmektedir. Enerji kaynaklarına gereksinimi bulunan ve enerji arz güvenliği sorunu yaşayan devletlerin aksine, rezerv bakımından zengin ve ihtiyaç fazlası enerji kaynağını ihraç eden devletler için enerji talep güvenliğini sağlamak söz konusu olmaktadır. Enerji talep güvenliği, tedarikçi devletler tarafından üretilen enerji kaynaklarına *“rekabetçi piyasa fiyatları üzerinden istikrarlı bir talebin varlığı”* olarak belirtilebilmektedir. Enerji arz ve enerji talep güvenliği kavramları, 1967 yılından itibaren aralarında enerji ticaret ilişkisi bulunan Türkiye ile Rusya arasındaki etkileşimleri de şekillendirmektedir.

Doğal gaz, Türkiye ve Rusya'nın arz ve talep eksenli enerji ticaretinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim, Türkiye'nin doğal gaz ithalatı içerisinde geçtiğimiz 10 yılın verilerine göre, Rusya birinci sırada yer almaktadır. Diğer yandan, Rusya'nın doğal gaz ihracatı konusunda Türkiye, önemli bir ithalatçı statüsüne sahiptir. İki devletin ilişkileri, imzalanan ticaret ve enerji projeleri anlaşmaları ile genişlemiştir. Türkiye, Avrupa ülkeleri ile enerji ticaretinin devamını

garanti altına alacak ve Ukrayna'nın yerine geçebilecek bir güzergâh olmaktadır. Enerji konusu, devletler arasında etkileşim yaratan en önemli unsurlardan biridir. Keohane ve Nye'in ilk olarak 1977 yılında bahsettiği, neo-liberalizm temelinde bir bakış açısı barındıran karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, devletler arası ilişkileri açıklamada kapsamlı bir görüş sağlamaktadır. Özellikle, enerji ticareti gerçekleştiren devletler arasındaki ilişki içerisinde doğan kavram, Türkiye ile Rusya ilişkilerini açıklamada önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Enerji ticaretinden doğan karşılıklı bağımlılık ilişkisini etkileyen en önemli unsurlar ise imzalanan enerji ticareti anlaşmaları ve faaliyete geçen veya geçmesi planlanan boru hattı projeleridir.

Türkiye, enerji ithalatçısı görünümü nedeniyle Rusya karşısında dezavantajlı bir konumda görülse de jeopolitik konumu ve önemli bir enerji müşterisi olmasının getirdiği avantajlar sayesinde Rusya ile ilişkilerinde etkili bir aktördür. Rusya, enerji koridorunda stratejik konuma sahip ve ekonomik olarak büyüyen bir pazar olan Türkiye'yi kaybetmek istememektedir. Buna ek olarak, Rusya'nın Ukrayna ile arasındaki geçmişten itibaren süregelen çatışmaları ve bunun sonucu olarak başlayan savaş nedeniyle Avrupa'ya doğal gaz tedarikinde Türkiye dışında farklı bir rota bulması daha zor hale gelmiştir. Türkiye'nin jeopolitik avantajı, artan enerji talebi ve iki ülkenin enerji ticaretinde karşılıklı ekonomik çıkarları, diplomatik ilişkilere olumlu anlamda katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkide gerçekleşebilecek bir anlaşmazlık durumunda ilişkinin zarar görmesinin, her iki taraf açısından da istenmeyen sonuçlar doğurması beklenmektedir. TürkAkım projesi, Türkiye ile Rusya arasındaki derinleşen enerji iş birliğinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

TANAP, Türkiye ile Rusya arasındaki enerji bağımlılığı ilişkisinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Türkiye ve Rusya arasındaki enerji bağımlılığı, Rusya'nın Türkiye'ye doğal gaz ihracatında büyük bir paya sahip olması nedeniyle uzun yıllardır devam etmektedir. Bu koşullarda TANAP, Türkiye'nin Azerbaycan gibi rezerv açısından zengin kaynaklara sahip bir ülkeden doğal gaz tedarik edebilmesini sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin Rusya'ya doğal gaz konusunda olan bağımlılığını azaltmış ve enerji arz güvenliğini arttırmıştır. Proje, Türkiye'nin Avrupa ülkelerine doğal gaz ihracatı yapmasına olanak vererek, Türkiye'yi enerji "hub"ı statüsüne yaklaştırmakta ve ekonomik açıdan daha güçlü bir konuma gelmesini sağlamaktadır. Rusya, Avrupa doğal gaz piyasasında genel çerçevede rekabetçi bir konuma sahip olduğu için TANAP, Rusya'nın doğal gaz ihracatı üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratabilmektedir. Diğer bir yandan, TANAP ile Türkiye, "hub" statüsüne yaklaşması sayesinde, Azeri doğal gazına ek olarak Rus doğal gazını da Avrupa ülkelerine güvenli bir şekilde ulaştırıp, bu ticaretten kazanç sağlayabilmektedir. Enerji merkezi kurulması durumunda, talebi karşılamak adına yeterli kapasitede doğal gaz transferi sağlanabilmesi için Karadeniz altından yeni bir proje geliştirilmektense Rus doğal gazı TANAP üzerinden Avrupa bölgesine transfer edilebilecektir. Bu doğrultuda, Rus doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılması, Türkiye'nin Rusya ile karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünü arttırmaktadır.

TANAP ve TürkAkım hem Türkiye'nin hem de Avrupa devletlerinin enerji arz güvenliğini artırma stratejilerine uygun şekilde ve Doğu-Batı ekseninde doğal bir koridor üzerinden enerji iletimine olanak tanımaktadır. Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşan Batı Hattı yerine TürkAkım'ın kullanıma geçmesi, doğal gaz transferi konusunda Türkiye'nin Rusya karşısındaki

konumunu güçlendirmiştir. TANAP özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise, Türkiye açısından enerji arz güvenliğini arttırmak için kaynak çeşitlendirme ve enerjide merkez ülke olma hedefine uygun şekilde hareket etme konuları üzerinde etkili bir gelişme olduğu söylenebilmektedir. Karşılıklı bağımlılık perspektifinden, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri, her iki ülkenin de ekonomik çıkarlarına katkı sağlamaktadır. TANAP, Türkiye'nin doğal gaz arz güvenliğini arttırırken; Avrupa doğal gaz piyasasına Azerbaycan'ın doğal gazını taşıyarak, Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliğine de katkı sağlamaktadır. Buna karşılık TANAP, Türkiye'den Avrupa'ya uzanan bir doğal gaz boru hattı olması yönüyle Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası Rusya açısından önem taşımaktadır. Ukrayna-Rusya Savaşı'nın, Türkiye'ye bazı avantajlar sağladığı söylenebilmektedir. Bu avantajlardan en önemlisi ise, Türkiye'de bir enerji merkezi kurulması isteğinin, Putin tarafından dile getirilmesi olarak söylenebilmektedir. Türkiye'de halihazırda faaliyette olan TAP ve TürkAkım ile Avrupa'ya doğal gaz bağlantı altyapısının bulunduğu düşünüldüğünde, bu hedefin kısa vadede hayata geçirilmesi mümkün gözükmektedir.

Kaynakça

- Abbasigil, S. (2017). Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 50-83. DOI:10.16954/yalovabaccd.289277.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İş Birliği*, 8b., Bursa: MKM Yayıncılık.
- BBC. (2022, Ekim 13). *Putin: Gaz tedarikinde en güvenilir güzergâh olan Türkiye'de büyük bir ikmal merkezi kurabiliriz.* BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cld5ep391reo> adresinden erişildi.
- BP. (2022). *BP Statistical Review of World Energy*. British Petroleum. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> adresinden erişildi.
- EPDK. (2018). *Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> adresinden erişildi.
- EPDK. (2023). *Doğal Gaz Piyasası 2022 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> adresinden alındı.
- IEA. (2022). “*Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter?*” <https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter> adresinden erişildi.
- Erdal, L. ve Karakaya, E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasal ve Coğrafi Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 107-136. <http://hdl.handle.net/11452/18567> adresinden erişildi.

- Erkal, H. Y. (2018). Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 63-78.
- Göksedef, E. (2021, Aralık 30). “Doğal gaz sıkıntısı 2022’de elektrik kesintilerine yol açar mı?”. BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59821370> adresinden erişildi.
- Griffiths, M., Roach, S. C., ve Salamon, S. (2011). Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler, Çev. Cesran, *İstanbul: Nobel Yayınevi*.
- Güneş, M. ve Arslan, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (7), 32-60. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijhe/issue/36883/408129> adresinden erişildi.
- Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6 (23), 73-92. <http://www.jstor.org/stable/43926453> adresinden erişildi.
- Kakışım, C. (2020). Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 255-280. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyad/issue/57921/831626> adresinden erişildi.
- Kardaş, Ş. (2012). Turkey-Russia Energy Relations: The Limits of Forging Cooperation Through Economic Interdependence. *International Journal*, 67(1), 88-90. DOI: 10.1177/002070201206700107.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2015). Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı: Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Okumalar, 79-104. DOI: 10.33458/uidergisi.463029.
- Keohane, R. O. ve Nye J. S. (2012). *Power and Interdependence* (4th ed.). Longman.
- Kılıç, Z. B. (2022, Ocak 7). “TürkAkım üzerinden 2 yılda Türkiye ve Avrupa’ya 34,8 milyar metreküp gaz taşındı”. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakim-uzerinden-2-yilda-turkiye-ve-avrupaya-34-8-milyar-metrekup-gaz-tasindi/2467928> adresinden erişildi.
- Nye, J. S., ve Welch, D. A. (2011). Küresel Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak. (R. Akman, Çev.) *İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Oktav, O. Z. (2022). Ukrayna Savaşı’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Olası Etkileri. *Bilge Strateji*, 13(23), 18-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/69549/1111595> adresinden erişildi.
- Sağlam, M. (2014). Gazprom’un Rusyası: Rusya’da Devletin Dönüşümü. *Ankara: Siyasal Kitabevi*.
- Sarıkaya, Y. ve Öztopal, M. K. (2022). Türkiye’nin Enerji Öbeği Olma Stratejisinin Doğal Gaz Sektörü Bakımından Değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 19 (76), 1025-1041. DOI: 10.56694/karadearas.1220624.
- Sevim, C. (2012), Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7(26), 4378-4391. DOI: 10.19168/jyu.90260.

- Sherr, J. (2010). The Russia–EU Energy Relationship: Getting It Right. *The International Spectator*, 45(2), 55-58. DOI: 10.1080/03932721003790720.
- Southern Gas Corridor. (2023). “*What Is Southern Gas Corridor?*”. <https://www.sgc.az/en> adresinden erişildi.
- Statista. (2023, Eylül 27). “*Share of extra-EU natural gas import value from Russia from 2010 to 2nd quarter 2022*”. <https://www.statista.com/statistics/1021735/share-russian-gas-imports-eu/> adresinden erişildi.
- Statista. (2023, Nisan 3). “*Distribution of Pipeline Natural Gas Export Volume From Russia in 2021*”. <https://www.statista.com/statistics/305394/russian-natural-gas-exports-by-destination/> adresinden erişildi.
- Şeker, A. U. (2023, Mart 30). “*AB, Rusya ’yı yaptırımlarla yıpratmaya çalışıyor*”, Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-rusyayi-yaptirimlarla-yipratmaya-calisiyor/2828676> adresinden erişildi.
- TPAO. (2022). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Türkiye Petrolleri A.O. <https://www.tpao.gov.tr/raporlar-1> adresinden erişildi.
- Ulan, M. Ö. ve Saygın, D. (2022). Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi. *Bilgi*, (101), 87-114. DOI: 10.12995/bilgi.10104.
- Üstün, Ç. (2022, Aralık 6). “*Rusya-Ukrayna Savaşı ’nın Türk Dış Politikasına Etkisi*”. Panorama: <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/12/06/cu-3/> adresinden erişildi.